

Qarabağ və Şərqi Zəngəzürda Bərpa, Reintegrasiya və Hesabatlılıq: Plandan İcraya Qədər

Sahədə Monitoring, Rəsmi Sənədlərin Ekspertizası, Audit Tapıntıları və Müstəqil Araşdırmalar Əsasında Analitik Hesabat

Mündəricat

Xülasə.....	2
1. Giriş və Metodologiya	3
2. Rəsmi Siyasət Çərçivəsi və Hüquqi-İnstitusional Əsaslar.....	4
3. Demografik Hədəflər və Faktiki Nəticələr Arasında Uyğunsuzluqlar.....	13
4. Maliyyə Nəzarəti və Audit Tapıntıları	15
5. Satınalma Modelləri və İnstitusional Maraqlar Toqquşması.....	17
6. Köçkünlərin Təcrübəsi: Mikro-Səviyyəli Sübutlar	20
7. Sintez: Elan ilə İcra Arasındakı Boşluğun Təhlili	23
8. Nəticə və Təvsiyələr	25
İstinadlar	27

Bakı 2026

Xülasə

2020-ci il müharibəsindən sonra Azərbaycan dövləti Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun bərpası üçün geniş hüquqi, institusional və maliyyə arxitekturası formalaşdırıb. Bu hesabat həmin arxitekturanı — Milli Prioritetlər, Böyük Qayıdış Dövlət Proqramı, vergi-investisiya güzəştləri və infrastruktur nəticələri daxil olmaqla — rəsmi sənədlər əsasında təsvir etməklə yanaşı, onu üç müstəqil məlumat kateqoriyası ilə tənqidi şəkildə müqayisə edir: (i) rəsmi demoqrafik hədəflərlə faktiki məskunlaşma göstəriciləri arasındakı say fərqləri, (ii) Hesablama Palatasının öz audit tapıntıları və (iii) müstəqil media araşdırmalarında sənədləşdirilmiş satınalma və keyfiyyət problemləri. Təhlil göstərir ki, elan olunan maliyyə icra faizi (~78–79%) ilə faktiki məskunlaşma tempi (~26,6%) arasında ciddi kəmiyyət uyğunsuzluğu mövcuddur; bu, təkcə statistik təsadüf deyil, bölüşdürmə ilə nəticə arasındakı institusional boşluğun kəmiyyətə ifadəsidir. Hesabat bu boşluğun mümkün səbəblərini — satınalma rəqabətinin məhdudluğu, hesabatlılıq mexanizmlərinin zəifliyi və məlumatların fraqmentləşməsi daxil olmaqla — sistemləşdirir və şəffaflığın artırılmasına yönəlik tövsiyələrlə yekunlaşır.

1. Giriş və Metodologiya

Bu hesabat üç fərqli mənbə kateqoriyasının qarşılıqlı təhlilinə əsaslanır:

1. **Rəsmi sənədlər və bəyanatlar** — Prezident Sərəncam və Fərmanları, Nazirlər Kabinetinin qərarları, Vergi Məcəlləsinə dəyişikliklər, nazirliklərin (Maliyyə, İqtisadiyyat) hesabatları və dövlət statistika orqanlarının (stat.gov.az) məlumatları;
2. **Müstəqil nəzarət institutlarının tapıntıları** — ilk növbədə Hesablama Palatasının dövlət büdcəsinin icrasına dair rəyləri, hansı ki, özü də dövlətin daxili nəzarət mexanizmidir;
3. **Müstəqil media araşdırmaları** — əsasən AzərbaycanNow nəşrinin 2025-ci il dekabr — 2026-cı il iyun ayları arasında dərc etdiyi materiallar, dövlət satınalmaları portalı və korporativ reyestr məlumatlarına istinadən.

Metodoloji baxımdan vurğulanmalıdır ki, adı çəkilən şəxs və şirkətlərə aid iddialar (məsələn, Arenol Group iddiaları) bu hesabatda müəyyənləşdirilmiş fakt kimi deyil, iddia kimi təqdim olunur; araşdırılan mənbələrdə adı çəkilən vəzifəli şəxslərdən, şirkətlərdən və ya dövlət qurumlarından ictimai cavab mövcud olmayıb. Hesabatın əsas analitik hədəfi tərəflərdən hər hansı birinin mövqeyini müdafiə etmək deyil, mövcud kəmiyyət göstəriciləri arasındakı uyğunsuzluqları sistemli şəkildə üzə çıxarmaqdır.

2. Rəsmi Siyasət Çərçivəsi və Hüquqi-İnstitusional Əsaslar

2.1. Milli Prioritetlər və Dövlət Proqramı

2020-ci il müharibəsinin başa çatmasından bu yana Azərbaycan Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun bərpası ətrafında geniş hüquqi və institusional çərçivə formalaşdırıb. Bu çərçivənin təməlini Prezidentin 2021-ci il 2 fevral tarixli “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər” Sərəncamı təşkil edir. Sənəddə ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına dair beş Milli Prioritet arasında işğaldan azad olunmuş ərazilərə “Böyük Qayıdış” ayrıca prioritet kimi göstərilir.[1] Bu hədəf sonradan 2022–2026-cı illər üzrə Sosial-İqtisadi İnkişaf Strategiyasında və Prezidentin 2022-ci il 16 noyabr tarixli 3587 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiqlənən “Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinə Böyük Qayıdışa dair I Dövlət Proqramı” vasitəsilə konkret icra mexanizmlərinə çevrilib.[2]

Kağız üzərində Dövlət Proqramı olduqca əhatəlidir: 280 min hektar ərazinin minalardan təmizlənməsi, köçkün əhalinin qayıdışı, yaşayış və sosial infrastrukturun tikintisi, “yaşıl enerji zonası”nın yaradılması, sənaye parklarının qurulması və regionun iqtisadiyyatının həm daxili, həm də xarici dəyər zəncirlərinə integrasiyası nəzərdə tutulur. Proqram dövlət büdcəsi, Dövlət Neft Fondu (SOFAZ), büdcədən kənar Qarabağ Dirçəliş Fondu, yerli və xarici investisiyalar, habelə dövlət-özəl tərəfdaşlığı vasitəsilə maliyyələşdirilir.[3]

İnstitusional səviyyədə mərkəzləşdirilmiş, çoxqatlı idarəetmə modeli tətbiq olunub, hansı ki, dörd ayrı institusional səviyyəni əhatə edir.

Birinci səviyyə — mərkəzi əlaqələndirmə. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə məsələlərin mərkəzləşdirilmiş qaydada həlli məqsədilə Əlaqələndirmə Qərargahı Prezident İlham Əliyevin 2020-ci ilin noyabrında sərəncamı ilə yaradılıb. Qərargah dövlət qurumları, onların yerli bölmələri arasında fəaliyyəti əlaqələndirir və iqtisadi məsələlər üzrə ayrıca İşçi Qrupa da malikdir.

İkinci səviyyə — ərazi təmsilçiliyi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 4 fevral tarixli Fərmanı ilə “Azərbaycan Respublikası Prezidentinin xüsusi nümayəndəlikləri haqqında Əsasnamə” təsdiq olunub. Xüsusi nümayəndələrin funksiyası müəyyən edilmiş inzibati ərazi vahidində dövlət orqanlarının fəaliyyətini əlaqələndirmək, mülkiyyətin

mühafizəsini, dövlət əmlakından səmərəli istifadəni, habelə sahibkarlıq, şəhərsalma və tikinti sahələrində fəaliyyəti təşkil etməkdir. Hazırda Ağdam, Füzuli və Xocavənd rayonlarında, Şuşa rayonunda, Cəbrayıl, Qubadlı və Zəngilan rayonlarında, Xankəndi şəhərində, Ağdərə və Xocalı rayonlarında, Laçın rayonunda və Kəlbəcər rayonunda Prezidentin xüsusi nümayəndəsi fəaliyyət göstərir.

Üçüncü səviyyə — icra qurumları. Əhalinin qayıdışı ilə əlaqədar çoxmənzilli binaların və fərdi yaşayış evlərinin tikintisinin təşkili, bu qaydada tikilmiş binaların idarə edilməsi, habelə abadlaşdırma, yaşıllaşdırma və mənzil-kommunal təsərrüfatı sahələrində fəaliyyəti təmin etmək məqsədilə beş ayrı publik hüquqi şəxs yaradılıb: “Ağdam, Füzuli və Xocavənd rayonlarında”, “Cəbrayıl, Qubadlı və Zəngilan rayonlarında”, “Xankəndi şəhərində, Ağdərə və Xocalı rayonlarında”, “Laçın rayonunda” və “Kəlbəcər rayonunda Bərpa, Tikinti və İdarəetmə Xidməti”.

Dördüncü səviyyə — maliyyə və kommunikasiya. İşğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpası və yenidən qurulması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərə maliyyə dəstəyinin göstərilməsi və sərmayələrin cəlb edilməsi, dövlət-özəl tərəfdaşlığının inkişaf etdirilməsi, habelə görülən işlərlə bağlı ölkə daxilində və xaricində informasiya təminatı, maarifləndirmə və təbliğat işlərinin həyata keçirilməsi məqsədilə Prezident İlham Əliyevin 2021-ci il 4 yanvar tarixli Fərmanı ilə “Qarabağ Dirçəliş Fondu” publik hüquqi şəxs yaradılıb. Fond müvafiq dövlət strukturları, qeyri-hökumət sektoru və bizneslə sıx əməkdaşlıq edərək qayıdan məcburi köçkünlərin və bölgənin yeni sakinlərinin adaptasiyasına, bilik və bacarıqlarının inkişafına dəstək verir, sahibkarlıq layihələrini, hüquqi yardımı, məcburi köçkünlərin ehtiyaclarının öyrənilməsini, dayanıqlı məskunlaşma siyasətinin hazırlanmasını və məskunlaşma imkanları barədə ictimaiyyətin məlumatlandırılmasını təmin edir.[4]

2.2. Maliyyələşmə Mənbələri və illər Üzrə Xərclər Dinamikası

Dövlət büdcəsindən bərpa məqsədilə ayrılan vəsaitlərin illər üzrə dinamikası aşağıdakı cədvəldə ümumiləşdirilib:

Cədvəl 1. 2021–2026-cı illər üzrə Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun bərpasına yönəldilən dövlət vəsaiti

İl	Məbləğ	Qeyd / Mənbə
2021	~2,2 mlrd. manat	Bərpa-quruculuq üçün ayrılmış vəsait
2022	~2,7 mlrd. manat	Əvvəlki illə müqayisədə göstərilən artım əsasında
2023	~5,58 mlrd. manat (5.581,6 mln.)	İlkin təsdiq 3 mlrd. manat idi; antiterror əməliyyatından sonra 4,8 mlrd.-a yenidən baxılıb, üstəgəl digər mənbələrdən 781,6 mln. manat
2024	~4,82 mlrd. manat	Faktiki xərclənmə
2025	~4,46 mlrd. manat (4.465,7 mln.)	Maliyyə Nazirliyinin 2025-ci il dövlət büdcəsinin icrasına dair operativ hesabatı[5]
2026	~3,5 mlrd. manat	Dövlət büdcəsində nəzərdə tutulan məbləğ (planlaşdırılan, hələ icra olunmayıb)
2026–2029 (proqnoz, cəmi)	13,5 mlrd. manat	Maliyyə Nazirliyinin Ortamüddətli Xərclər Çərçivəsi[6]

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi,

<https://www.maliyye.gov.az/static/15/budcenin-gelir-ve-xerc-hissesinin-yerine-yetirilmesinin-tehlili>

2025-ci ilin xərclənmə strukturunda 3.781,9 mln. manatı (84,7%) məqsədli vəsait, 373,2 mln. manatı (8,3%) ehtiyat fondu, 258,5 mln. manatı (5,8%) investisiya xətti, 52,1 mln. manatı isə (1,2%) dövlət büdcəsinin digər ehtiyatları təşkil edib.[5] Rəsmi mənbələr Dövlət Proqramının ümumi icra faizini ~79% kimi göstərir,[6] Proqramın 2022–2026-cı illər üzrə tam maliyyə smetasının (32 mlrd. manatdan artıq) təxminən 25,1 mlrd. manatının

xərclənəcəyi gözləniləndiyi halda isə bu göstərici 78,4%-ə bərabərdir — iki rəqəm arasındakı fərq əhəmiyyətsiz olsa da, fərqli mənbələrin (“ayrılmış” və “faktiki xərclənmiş” vəsait) fərqli metodologiya ilə hesablandığını göstərir.

Diqqətəlayiq haldır ki, 2026-cı il iyulunda SPECA İdarəetmə Şurasının 18-ci iclasında çıxış edən iqtisadiyyat naziri Mikayıl Cəbbarov bərpa xərclərini fərqli valyuta ölçüsündə — 7 milyard ABŞ dolları (xərclənmiş) və 2,4 milyard dollar (2027-ci il üçün planlaşdırılan) — kimi elan edib.[7] Manat və dollar ifadəli rəqəmlərin paralel istifadəsi, fərqli hesabat dövrləri və institutlar arasında ümumi metodoloji standartın olmaması, aşağıda 4-cü bölmədə ətraflı müzakirə olunan daha geniş şəffaflıq probleminin əlavə göstəricisidir.

2.3. Vergi və İnvestisiya Güzəştləri

Prezidentin 2021-ci il 10 dekabr tarixli Sərəncamı,[8] Vergi Məcəlləsinə 2022-ci il 9 dekabr tarixli dəyişiklik (yeni “XIX fəsil”)[9] və 2023-cü il 9 yanvar tarixli Fərmanla təsdiqlənən kredit-zəmanət mexanizmi[10] əsasında aşağıdakı güzəşt paketi formalaşdırılıb:

Cədvəl 2. İşgaldan azad edilmiş ərazilərdə investisiya və vergi güzəştləri

Güzəşt	Şərtlər
Mənfəət, əmlak, torpaq, sadələşdirilmiş vergi	Rezidentlər üçün 10 illik azadolma
Dividend gəlirlərindən vergi	Səhmdarlar üçün 10 illik azadolma
İdxal olunan avadanlıq və xammala görə ƏDV/gömrük	10 illik azadolma
Sosial sığorta haqları	2023–2025: 100%; 2026–2028: 80%; 2029–2030: 60%; 2031–2032: 40%
Kommunal xərclər	20%-lik dövlət subsidiyası
Kredit zəmanətləri	Kredit məbləğinin 90%-dək dövlət zəmanəti; 36 ayadək 10 faiz bəndinədək faiz subsidiyası

Mənbə: Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi,
<https://economy.gov.az/az/page/qarabag-azerbaycandir>

Kredit-zəmanət mexanizminin tətbiqi bir sıra kəmiyyət şərtləri ilə məhdudlaşdırılıb: bir sahibkarlıq subyektinin ümumi zəmanətli kredit məbləği 5 milyon manatdan, illik faiz dərəcəsi 15%-dən, kreditin müddəti isə 7 ildən çox ola bilməz; güzəşt müddəti isə kreditin ümumi müddətinin yarısını keçməməklə maksimum 36 ay təşkil edir. Qeyd etmək lazımdır ki, işğaldan azad edilmiş ərazinin rezidenti dedikdə, həmin ərazilərdə vergi uçotuna alınan və bilavasitə orada fəaliyyət göstərən hüquqi və fiziki şəxslər başa düşülür — yəni güzəştlər yalnız ərazidə real fiziki fəaliyyəti olan subyektlərə şamil edilir, formal qeydiyyatda deyil.

Bu güzəşt paketinə əlavə olaraq, geniş turizm potensialına malik ərazilərə turist axınını stimullaşdırmaq məqsədilə həmin ərazilərə səfər edən fiziki şəxslər mehmanxana xidmətlərinə görə ödədikləri ƏDV-nin bir hissəsini (nağdsız ödənişlərdə 30%, nağd ödənişlərdə 5%) geri ala bilirlər. Potensial investorların və işğaldan azad edilmiş rayonlara qayıdacaq şəxslərin mövcud güzəştlər və investisiya imkanları barədə məlumatlandırılması “KOB Dostları” şəbəkəsi vasitəsilə həyata keçirilir; bu qurum sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bağlı əlaqəli şəxslərə operativ dəstək və məsləhət xidmətləri göstərir, həmçinin müntəzəm təlimlər təşkil edir.

2.4. Sənaye Parkları, İqtisadi Zonalar və Sahibkarlıq Strukturu

Ağdam Sənaye Parkı (190 hektar, 2021-ci il 28 may tarixli Fərman) və Cəbrayıldakı Araz Vadisi İqtisadi Zonası (200 hektar, 2021-ci il 4 oktyabr tarixli Fərman) rezidentlərinə eyni 10 illik vergi tətili təklif edir.[11] Bununla belə, 2026-cı il yanvar ayına aid rəsmi statistika regionun sahibkarlıq strukturunun hələ də əsasən qeyri-institusional xarakter daşdığını göstərir:

Cədvəl 3. 1 yanvar 2026-cı il tarixinə Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında sahibkarlıq subyektlərinin strukturu

	Mikro	Kiçik	Orta	İri	Fərdi sahibkar
Qarabağ — say / pay	4.174 / 2,2%	248 / 2,0%	107 / 2,5%	13 / 1,3%	92.276 / 6,3%
Şərqi Zəngəzur — say / pay	968 / 0,5%	56 / 0,4%	20 / 0,5%	5 / 0,5%	7.637 / 0,5%

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi,
https://www.stat.gov.az/news/source/doklad_2025-12.pdf

Bu bölgü göstərir ki, hər iki iqtisadi rayonda fərdi sahibkarlıq subyektləri say etibarilə üstünlük təşkil edir, institusional (kiçik, orta və iri) müəssisələrin xüsusi çəkisi isə nisbətən aşağıdır. Bu, vergi güzəştlərinin nəzəri əhatə dairəsi ilə real institusional investisiya bazasının hələlilik dolğun formalaşmaması arasındakı fərqə işarə edən struktur göstəricisidir.

2.5. İnfrastruktur Nəticələri

Fiziki infrastruktur baxımından irəliləyiş danılmazdır: ümumi uzunluğu 3.300 km-dən çox olan avtomobil yolu layihələri icra olunur, o cümlədən 2025-ci il 3 iyul tarixdə açılan Əhmədbəyli–Füzuli–Şuşa avtomobil yolu.[12] Beynəlxalq Mülki Aviasiya Təşkilatının (ICAO) tələblərinə uyğun tikilən Füzuli, Zəngilan və Laçın Beynəlxalq Hava Limanları istifadəyə verilib. Bərdə–Ağdam dəmiryol xətti istismara verilib, Horadiz–Ağbənd, Ağdam–Xankəndi və Ağbənd–Salamməlik xətləri üzrə tikinti və layihələndirmə davam edir. Şuşa, Laçın, Ağdam, Qubadlı, Zəngilan, Cəbrayıl və Füzuli rayonlarında xəstəxanaların tikintisi davam edir; Şuşa Müalicə-Sağlamlıq Mərkəzi artıq fəaliyyətdədir. Təhsil infrastrukturunda Füzuli, Zəngilan, Kəlbəcər, Cəbrayıl, Qubadlı, Laçın, Ağdam, Xocalı, Ağdərə rayonlarında, həmçinin Şuşa və Xankəndi şəhərlərində tikinti işləri davam etməkdədir.

2.6. Beynəlxalq Tərəfdaşlıq və Donor Dəstəkli Layihələr

Bərpa prosesinin diqqətəlayiq bir tərəfi xarici dövlətlərin rəsmi hədiyyə statuslu layihələr vasitəsilə iştirakıdır. Ölkəmizlə qarşılıqlı əməkdaşlıq və dostluq çərçivəsində bir sıra

ölkələr işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpasına mənəvi dəstək göstərmək məqsədilə konkret sosial infrastruktur layihələri həyata keçirir; bu, maliyyə töhfəsindən daha çox simvolik-diplomatik funksiya daşıyır.

Özbəkistan. 2023-cü il avqustun 23-də Özbəkistan Prezidenti Şavkat Mirziyoyev tərəfindən özbək xalqı adından hədiyyə olaraq Füzulidə Mirzə Uluqbəy adına 1 nömrəli tam orta məktəbin açılışı baş tutub.[13] 960 şagird yerlik məktəb üç hektar ərazidə inşa edilib, iki mərtəbə və zirzəmidən ibarətdir; binada 40 sinif otağı, 6 laboratoriya, 2 informatika otağı, 5 funksional tədris otağı, 500 yerlik akt zalı, idman zalı, 320 yerlik yeməxana və kitabxana yerləşir. Məktəbin həyətyanı ərazisində futbol meydançası, istirahət zonaları, qaçış zolaqları, nəzarət-buraxılış məntəqəsi, qazanxana, su çənləri və transformator yarımstansiyası da inşa edilib. Bundan əlavə, 2024-cü ilin noyabrında Azərbaycan-Özbəkistan birgə müəssisəsi olan Xankəndi tikiş fabrikinin açılış mərasimi keçirilib.[14]

Qazaxıstan. 2024-cü il martın 12-də Qazaxıstan Prezidenti Kasım-Jomart Tokayevin təşəbbüsü ilə Füzuli şəhərində inşa olunan Kurmanqazı adına Uşaq Yaradıcılıq Mərkəzinin açılışı baş tutub; mərasimdə hər iki ölkənin dövlət başçıları iştirak edib.[15] Təməli 2023-cü ilin martında qoyulan, 1,5 hektar ərazidə yerləşən və tikinti sahəsi 2.700 kvadratmetr olan iki mərtəbəli Mərkəzdə 600 uşağın bir neçə növbədə məktəbdənkənar təhsil alması üçün şərait yaradılıb: mühazirə zalı, şahmat və kulinariya sinifləri, incəsənət və heykəltaraşlıq studiyası, xoreoqrafiya və idman zalı, səsyazma kabinet, musiqi-vokal sinfi, foto-video montaj, veb-dizayn və robototexnika kabinetləri, akt zalı və 3D modelləşdirmə sinfi. Mərkəzdə IT-startaplara və Azərbaycanın milli mədəniyyətinə, o cümlədən xalçaçılıq sənətinə xüsusi diqqət yetiriləcəyi bildirilir.

Qırğızıstan. 2025-ci il iyulun 3-də Azərbaycan və Qırğızıstan dövlət başçılarının iştirakı ilə Ayköl Manas adına Xıdırılı kənd tam orta məktəbinin açılış mərasimi keçirilib; məktəb Qırğızıstan Prezidenti Sadır Japarovun təşəbbüsü ilə inşa edilib.[16] Təməli 2024-cü ilin aprelində iki dövlət başçısı tərəfindən qoyulan 528 şagird yerlik məktəb 2,7 hektar ərazidə 5 blokdan (o cümlədən idman zalı blokundan) ibarətdir; burada 21 sinif, 2 məktəbəqədər hazırlıq, 2 informatika, 2 texnologiya, 1 hərbi hazırlıq otağı, 3 laboratoriya, kitabxana,

idman və akt zalları, yeməxana yerləşir. Ərazidə həm şagirdlərə, həm əhaliyə xidmət edəcək qaçış zolaqlı idman meydançası da inşa olunub.

Türkmənistan. 2025-ci il oktyabrın 7-də Qəbələdə keçirilən Türk Dövlətləri Təşkilatının 12-ci Zirvə Görüşü çərçivəsində Azərbaycan, Türkmənistan və digər dövlət başçıları Türkmənistan tərəfindən Füzulidə tikiləcək məscidin onlayn formatda təməlini qoyublar.[17] Ümumi ərazisi 1 hektardan çox olacaq kompleksdə hər biri 40 metr hündürlüyündə 2 minarə və 30 metrlik əsas günbəz nəzərdə tutulub; məsciddə eyni vaxtda 500 nəfər ibadət edə biləcək.

Macarıstan. 2023-cü ilin noyabrında Macarıstanın o vaxtkı xarici işlər və ticarət naziri Peter Siyarto Cəbrayıl rayonunun Soltanlı kəndinin təməlqoyma mərasiminə qatılıb; Macarıstan tərəfindən kəndin bərpasına 30 milyon dollar qrant ayrılması nəzərdə tutulub, kənddə tikiləcək məktəb isə Macarıstan hökumətinin hədiyyəsi olacaq.[18] Soltanlının Baş planına əsasən, ümumi sahəsi 398,82 hektar olan kənddə 6.100 nəfərdən ibarət 1.525 ailənin yaşaması planlaşdırılır; həyətyanı sahəli fərdi evlərə üstünlük verilərək 496 fərdi yaşayış evi, bununla yanaşı 1.044 mənzildən ibarət 4–5 mərtəbəli çoxmənzilli binalar da nəzərdə tutulub. Kənd ərazisində inzibati bina, klub-icma mərkəzi, məktəb, bağça, xəstəxana, idman-sağlamlıq mərkəzi, hotel, ticarət və ictimai-iaşə obyektlərinin tikintisi planlaşdırılıb; yaşayış evləri və sosial obyektlərin memarlıq-planlaşdırma həllərində “ağıllı kənd” yanaşmaları tətbiq olunacaq.

Slovakiya. 2026-cı il iyulun 14-də Slovakiya tərəfindən Azərbaycana hədiyyə olunan Milan Rastislav Ştefanik adına 840 şagird yerlik Baş Qərvənd kənd tam orta məktəb binasının təməli Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və Slovakiya Prezidenti Peter Pelleqrininin iştirakı ilə qoyulub.[19] 3 hektar ərazidə yerləşəcək məktəbdə ümumilikdə 35 sinif, texnologiya, hərbi hazırlıq və kompüter otaqları, kitabxana, fizika, biologiya və kimya laboratoriyaları yaradılacaq.

Bu layihələr həm beynəlxalq tanınma, həm də bərpa prosesinin çoxtərəfli xarakterini nümayiş etdirən əhəmiyyətli diplomatik alətlərdir; eyni zamanda onların həcmi (adətən tək bina səviyyəsində) dövlət büdcəsindən ayrılan milyardlarla manatlıq əsas

maliyyələşmə ilə müqayisədə kəmiyyətcə məhduddur və əsasən maliyyə deyil, simvolik-diplomatik əhəmiyyət daşıyır.

3. Demografik Hədəflər və Faktiki Nəticələr Arasında Uyğunsuzluqlar

Bu bölmə hesabatın ən kəskin analitik tapıntılarından birini təşkil edir: rəsmi bəyanatlarda istifadə olunan demografik göstəricilər arasında özü daxili uyğunsuzluqlar mövcuddur.

3.1. Əhali Sayı Üzrə Uyğunsuzluq

Bakıda keçirilən 13-cü Qlobal Şəhərsalma Forumunda çıxış edən Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsinin sədri Anar Quliyev bildirib ki, işğaldan azad edilmiş ərazilərdə ümumilikdə 1,1 milyon nəfərin məskunlaşdırılması nəzərdə tutulur, halbuki indiyədək olan faktiki məskunlaşma planlaşdırılan həcmi 3,3%-ni təşkil edir.[20] Eyni zamanda, Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi məlumatına görə, hazırda həmin ərazilərdə qeydiyyatda olan əhalinin ümumi sayı təxminən 680 min nəfərdir.[21] Bu iki rəqəmin müqayisəsi göstərir ki, əgər 1,1 milyon nəfərlik hədəfə nail olunacaqsə, mövcud qeydiyyatlı əhaliyə əlavə olaraq təxminən 420 min nəfərin (indiki əhalinin ~62%-nə bərabər əlavə demografik artım) köçürülməsi tələb olunur — bu, regionun tarixi məskunlaşma sürətini nəzərə alsaq, olduqca yüksək tempi bir hədəfdir.

3.2. Yaşayış Məntəqələri Sayı Üzrə Uyğunsuzluq

Daha incə, lakin metodoloji baxımdan əhəmiyyətli digər bir uyğunsuzluq yaşayış məntəqələrinin sayına aiddir. Komitə sədri Anar Quliyev ərazilərdə hazırda 12 şəhər və 300 kənd-qəsəbənin mövcud olduğunu bəyan edib, halbuki Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi məlumat bazası bu göstəriciləri 12 şəhər və 961 kənd-qəsəbə kimi təqdim edir.[22] Uyğunsuzluğun bir hissəsi izah oluna bilər: hökumət elan edib ki, bərpa prosesi çərçivəsində kiçik yaşayış məntəqələri iri məskunlaşma vahidlərində birləşdirilir — məsələn, son köçün baş tutduğu Cəbrayıl rayonunun Şükürbəyli kəndi sovet dövrü işğalından əvvəl mövcud olmuş dörd ayrı kəndin bazasında yenidən yaradılıb. Bununla belə, bəyan edilən rəqəmlərin nisbəti (kənd-qəsəbə sayının rəsmi statistikaya nisbətən üç dəfədən çox ixtisar olunması) yalnız inzibati birləşdirmə ilə izah edilə bilməyəcək qədər böyükdür və bu, ya fərqli hesablama metodologiyasına, ya da ictimaiyyətə açıqlanan rəqəmlərin dəqiqliyi məsələsinə işarə edir.

3.3. Məskunlaşma Tempı və Maliyyə İcrası Arasındakı Nisbət

Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsinin məlumatına görə, 2026-cı il iyulun 1-dək işğaldan azad olunmuş ərazilərə 37.248 nəfər keçmiş məcburi köçkün geri qayıdıb; işğaldan azad edilmiş ərazilərdə yaşayan, fəaliyyət göstərən və təhsil alan şəxslərin ümumi sayı isə 90.316 nəfər təşkil edib.[23] Böyük Qayıdış Proqramının birinci mərhələsi çərçivəsində 140 min köçkünün qayıdışı hədəflənilsə,[24] 37.248 nəfərlik faktiki nəticə bu hədəfin cəmi **26,6%**-nin icrası deməkdir.

Bu rəqəmin 2-ci bölmədə göstərilən **78,4%**-lik maliyyə icra faizi ilə yanaşı qoyulması hesabatın əsas analitik müşahidəsini formalaşdırır: proqramın maliyyə smetasının təxminən dördə üçü artıq xərclənmiş (və ya xərclənməsi gözlənilən) olduğu halda, proqramın son, ən əhəmiyyətli nəticə göstəricisi — insanların faktiki qayıdışı — hədəfin cəmi dördə birini təşkil edir. Bu qeyri-mütənasiblik iki mümkün izaha malikdir: ya xərclər əsasən “yumşaq” infrastruktur mərhələsinə (yol, hava limanı, minatəmizləmə) yönəldilib və məskunlaşma mərhələsi təbii olaraq sonradan gələcək, ya da xərclənmə ilə nəticə arasında 4-cü bölmədə təsvir olunan icra səmərəliliyi problemləri mövcuddur. Hər iki halda, bu boşluq ictimaiyyətə təqdim olunan tərəqqi göstəricilərinin (məsələn, “~79% icra”) təkbəşinə, kontekstsiz təfsirinin yanıltıcı ola biləcəyini göstərir.

4. Maliyyə Nəzarəti və Audit Tapıntıları

Azərbaycanın parlament nəzarət orqanı olan Hesablama Palatası[25] öz hesabatlarında bölüşdürülən vəsait ilə faktiki icra arasındakı boşluğu sənədləşdirib. 2025-ci il dövlət büdcəsinin icrasına dair rəydə aşağıdakılar müəyyən edilib:[26]

- **Debitor borc** (bərpa işləri ilə məşğul olan dövlət qurumlarına borclu qalınan vəsait) 9 sifarişçi qurum üzrə **517,4 milyon manata** çatıb — ilin əvvəli ilə müqayisədə 35% (150,3 milyon manat) artım;
- **İstifadə olunmayan vəsait:** 5 qurumun hesablarında ilin sonuna ümumilikdə **65 milyon manat** qalıq qalıb, bunun təxminən yarısı (49,3 milyon manat) “BakuBus” MMC-nin hesablarında saxlanılıb;
- **Ciddi icra geriliyi:** 5 sifarişçiyə aid 10 “prioritet” layihə üçün nəzərdə tutulan 55,8 milyon manatın cəmi 1,3 milyon manatı (2,3%-i) xərclənib; 13 sifarişçinin 37 layihəsi (124,7 milyon manat) üzrə icra səviyyəsi 50%-dən aşağı qalıb;
- Ümumi dəyəri 35,2 milyard manat olan 405 layihədən 2025-ci il üçün planlaşdırılan 129 layihədən yalnız 111-i təhvil verilib; icrası davam edən layihələrin tamamlanması üçün əlavə **17 milyard manat** tələb olunur;
- 2025-ci ildə bərpa məqsədilə xərclənən ümumi vəsait (4,46 mlrd. manat) 2024-cü illə (4,82 mlrd. manat) müqayisədə, görülməli işlərin miqyasına baxmayaraq, azalıb.

Ayrıca aparılan auditdə Şuşa Rayon Mərkəzi Xəstəxanasının tikintisinin birinci mərhələsində **11 milyon manatdan çox** maliyyə və qanun pozuntusu aşkarlanıb — o cümlədən müqavilə dəyərinin süni şəkildə 3,5 milyon manat şişirdilməsi, görülməyən işlərə görə ödəniş (7,9 milyon manatlıq iş sənədləşdirilsə də, tam icra olunmayıb) və satınalma qaydalarına riayət edilmədən aparılan tikinti-quraşdırma işləri.[27]

Azərenerji tərəfindən tikilən Kiçik Su Elektrik Stansiyaları (KSES) üzrə audit 2022–2024-cü illərdə texniki-iqtisadi əsaslandırma olmadan 7 stansiya yönəldilən **255,8 milyon manatdan çox** dövlət investisiyasını aşkarlayıb; istifadəyə verildikdən sonra bu stansiyalar istehsal gücünün cəmi 14,7–46%-i həcmində istifadə olunub, bir sıra stansiyaların smeta dəyərlərinin sonradan artırıldığı müəyyən edilib.[28]

Kənd təsərrüfatı sahəsində Hesablama Palatasının peyk görüntülərinə istinad edən hesabatı göstərir ki, əkin subsidiyası ödənilmiş 117.454 hektar ərazidə (19 fermerə 24,2 milyon manat) becərmə təsdiqini tapmayıb; 2023–2024-cü illərdə biçilməyən əlavə 44.502 hektar sahəyə görə isə 10,2 milyon manat subsidiya ödənilib.[29]

5. Satınalma Modelləri və İnstitusional Maraqlar Toqquşması

Müstəqil araşdırmalar rəsmi kommunikasiyalarda toxunulmayan bir modeli — bərpa müqavilələrinin necə paylanmasında təkrarlanan bir sxemi — sənədləşdirir. Dövlət satınalmaları portalı və korporativ reyestr məlumatlarının çarpaz təhlili göstərir ki, iri həcmli müqavilələrin əhəmiyyətli bir hissəsi siyasi cəhətdən əlaqəli şəxs və strukturlara yönəlib.

“Diler İnşaat” QSC. Şirkətin rəhbəri kimi göstərilən şəxs Milli Məclisin fəaliyyətdə olan deputatı Ülvi Quliyevin oğludur. Şirkət son beş ildə Şuşada təqribən 80 milyon manat dəyərində tender qazanıb — bura 2026-cı ilin əvvəlində bir ay ərzində qazanılmış iki ayrı müqavilə də daxildir. Bu, “Diler İnşaat”ın Şuşa Şəhəri Dövlət Qoruğu İdarəsinin ardıcıl tenderlərində davamlı qalib kimi çıxış etdiyini göstərir; bununla belə, açıq mənbələrə görə şirkətin dövlət büdcəsinə vergi borcu mövcuddur, bu fakt isə onun dövlət satınalmalarında davamlı iştirakı ilə ziddiyyət təşkil edir.[30]

“Hovers Group” MMC. Şirkət Laçında 41,3 milyon manatlıq yaşayış məhəlləsi tenderinin qalibi olub. Araşdırmalar göstərir ki, şirkətin təsisçisi eyni zamanda Cəbrayıl–Qubadlı–Zəngilan rayonları üzrə Prezidentin xüsusi nümayəndəsinin müavini vəzifəsində çalışır. Azərbaycanın “Dövlət qulluğu haqqında”, “Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında” və “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” qanunları dövlət qulluqçularının sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmasını açıq şəkildə qadağan edir; bu kontekstdə həmin təyinat potensial maraqlar toqquşması nümunəsi kimi qiymətləndirilə bilər.[31]

“Sea Breeze Construction” MMC. Şirkətin hüquqi təmsilçisinin açıq peşəkar profili onun 2018-ci ildən Prezidentin keçmiş kürəkəni Emin Ağalarovun ailə şirkəti “Crocus Group”da vəzifə tutduğunu göstərir; şirkətin domen qeydiyyat məlumatları da “Crocus” MMC ilə bağlılığı təsdiqləyir. Şirkət Ağdam, Füzuli, Xocavənd və Qubadlı rayonlarında ümumilikdə 146 milyon manatdan çox dəyərində müqavilə əldə edib; bunun əhəmiyyətli hissəsi açıq tender müsabiqəsi deyil, birbaşa (tək mənbədən) satınalma yolu ilə bağlanıb — bu satınalma metodu rəqabətin olmaması səbəbindən xüsusi diqqət tələb edir.[32]

Əlavə “Diler İnşaat” müqavilələri. Eyni şirkət ayrıca olaraq Ağdamda təqribən 48 milyon manat dəyərində əlavə yaşayış tikintisi müqavilələri qazanıb — bu, Şuşadakı 80 milyon manatlıq portfellə birlikdə şirkətin ümumi dövlət sifariş həcmi 100 milyon manatı keçirir və siyasi əlaqəli şirkətlərə cəmlənmiş müqavilə modelini daha qabarıq göstərir.[30]

“PMD Project” MMC. PMD Group-un — PASHA Holding-in tərkib hissəsi olan, son benefisiarları arasında Prezidentin qızları Leyla və Arzu Əliyevlərin, qayınatası Arif Paşayevin göstərildiyi struktur — bu şirkəti Ağdamda “İmarət” adlı, UEFA-nın 4-cü kateqoriya standartlarına uyğun, 11.700 tamaşaçı tutumlu stadionun birinci mərhələsinin tikintisi üçün 60,5 milyon manatlıq müqaviləni tender keçirilmədən, bir mənbədən satınalma metodu ilə əldə edib; bu üsul rəqabətin olmadığı, müqavilənin təfərrüatlarının isə ictimaiyyətə açıqlanmadığı satınalma formasıdır.[33]

“TABIA Group”. Əvvəlki adı “PMD Hospitality” olan, yenə PASHA Holding strukturuna daxil olan bu şirkət Ağdamda “Hilton Garden Inn Agdam” hotelini inşa edib — bu, Ağdamda Prezident ailəsi ilə bağlı ikinci hotel layihəsidir (birincisi “Aghdam City Hotel”). Hotelin açılışında Prezident İlham Əliyev şəxsən iştirak edib.[34]

“GESCO” ASC. Dövlət Təhlükəsizliyi Xidmətinin (DTX) rəisi Əli Nağıyevin ailəsi ilə əlaqəli olduğu — o cümlədən əvvəlki media araşdırmalarında onun oğlu İlham Nağıyevə məxsus olduğu bildirilən — bu özəl mühafizə şirkəti 2025-ci ildən bəri 16 milyon manatdan çox dövlət mühafizə tenderi qazanıb; əvvəlki illə birgə ümumi məbləğ 34 milyon manatdan artıqdır.[35]

Xarakterik xırda hal. Laçın rayonunda “Bərpa, Tikinti və İdarəetmə Xidməti” bir mənbədən satınalma yolu ilə tək bir pianoya 72.000 manat ödəyib. Bu, Azərbaycanda akustik pianonun adi bazar qiymət aralığından (5.000–15.000 manat) bir neçə dəfə yüksəkdir; qiymət fərqi izah edəcək model və ya texniki xüsusiyyət barədə ictimaiyyətə heç bir məlumat verilməyib. Bu misal, məbləğ kiçik olsa da, iri layihələrdə müşahidə olunan şəffaflıq çatışmazlığının kiçik miqyasda təkrarlandığını göstərməsi baxımından diqqətəlayiqdir.[36]

Nə adı çəkilən vəzifəli şəxslər, nə də şirkətlər bu konkret faktlarla bağlı araşdırılan mənbələrdə ictimai cavab verməyiblər.

6. Köçkünlərin Təcrübəsi: Mikro-Səviyyəli Sübutlar

Maliyyə nəzarətindən kənarda, ayrıca bir araşdırma xətti Böyük Qayıdış proqramı çərçivəsində artıq məskunlaşmış — yəni proqramın əsl hədəf auditoriyası olan — sakinlərin şikayətləri əsasında əldə edilmiş məlumatları sənədləşdirir. Bu şikayətlər makro-səviyyəli audit tapıntılarının fərdi, “yerdə” təzahürü kimi oxuna bilər.

Xocalı (Xanabad kəndi). Vaxtilə Bakıda 280 nömrəli məktəbin həyətindəki inzibati binada məskunlaşmış, sonradan Xanabad kəndinə köçürülmüş bir sakin video müraciətində mənzilin vəziyyətindən narazılığını bildirib. Onun sözlərinə görə, evin hasarlarında dağılmalar var, yağış suları həyətə və yaşayış sahəsinə dolur, nəticədə otaqlarda güclü nəmişlik yaranır; döşəməyə vurulan parketlər hərəkət edir ki, bu da tikinti keyfiyyəti ilə bağlı ciddi suallar doğurur. Sanitar qovşaqdakı alçıpan qapılar qırılıb, kanalizasiya trapezları işləmir, su kranlarının bir hissəsi sınıb və santexnika sistemi istifadəyə yararsız vəziyyətdədir. Sakin bu şəraitdə böyüyən uşaqların sağlamlığı ilə bağlı narahatlığını ifadə edərək aidiyyəti qurumların nümayəndələrini mənzilə baxış keçirməyə dəvət edib, lakin bildirib ki, etdiyi müraciətlər qeydə alınmayıb və problemlər aradan qaldırılmayıb.[37]

Cəbrayıl (Horovlu kəndi). Bir aydır məskunlaşmış keçmiş məcburi köçkün paylaşdığı videoda evin bünövrəsinin sementdən istifadə olunmadan inşa edildiyini iddia edib; divardan qopan kafelin arxasında sement əvəzinə qum istifadə edildiyi görünür. Ev sahibi həmçinin damın su keçirdiyini, yağış zamanı suyun həm zala, həm yataq otağına dolduğunu bildirib. Onun sözlərinə görə, müxtəlif qurumlara müraciət etsə də, ona yalnız “səbirli olmağı” tövsiyə ediblər; evin keyfiyyətinin yoxlanılması üçün xüsusi komissiya tələb etsə də, müraciətlərinə indiyədək reaksiya verilməyib.[38]

Laçın. Heydər Əliyev prospektində yaşayan “Fariz” adlı sakin ona verilmiş evin vəziyyəti ilə bağlı narazılığını ictimai şəkildə ifadə edib. Paylaşdığı video görüntülərdə tikintidə keyfiyyətsiz materiallardan istifadə olunduğu, işlərin etinasız aparıldığı və tikinti normalarına riayət edilmədiyi iddia olunur; smetada nəzərdə tutulan bəzi avadanlığın mövcud olmadığı bildirilir. Ev yeni istifadəyə verilməsinə baxmayaraq fasadda artıq çatlar əmələ gəlib, bünövrənin düzgün qoyulmaması binanın dayanıqlılığı ilə bağlı narahatlıq doğurur, tavanın zəif izolyasiyası isə evi qızdırmağı çətinləşdirir. Video görüntülərdən

pilləkən daşlarının artıq sıradan çıxdığı və düzgün quraşdırılmamış darvazanın avtomobilin həyətə girməsinə mane olduğu görünür. Sakin aldadıldığını bildirərək ölkə prezidentini vəziyyəti yerində görməyə dəvət edib.[39]

Daha geniş narazılıq mənzərəsi. 2026-cı il yanvar ayına aid bir hesabat 2020-ci ildən bəri işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpasına dövlət büdcəsindən 25 milyard manatdan artıq vəsait ayrıldığını, lakin sosial şəbəkələrdə paylaşılan video və görüntülərin bir sıra tikinti və infrastruktur layihələrinin keyfiyyətsiz icra olunduğunu göstərdiyini qeyd edir: intensiv yağışlar zamanı su yeni tikililərin zirzəmilərinə deyil, birbaşa mənzillərə dolur, yol kənarındakı hasarlar uçur, asfalt örtüyü yuyularaq yol səthində çalalar yaranır. Yerli sakinlər bu problemləri dəfələrlə ictimailəşdirsələr də, faktiki araşdırma aparılmır və məsul şəxslər cəzalandırılmır. Bölgədə yeni məskunlaşan əhalinin əsas şikayətləri arasında məşğulluğun təmin olunmaması, yardımçı kənd təsərrüfatı imkanlarının məhdudluğu və iri-xırda buynuzlu heyvanların, bəzi ərazilərdə hətta quşçuluğun saxlanması qoyulan qadağalar yer alır — bu məhdudiyyətlər bir çox köçkün ailənin ənənəvi əlavə gəlir mənbəyini əngəlləyir və işsizliklə birləşərək bəzi ailələrin yenidən Bakıya qayıtmasına səbəb olur. Hesabatda həmçinin zəif idarəçilik, rüşvətxorluq iddiaları və tikinti layihələrində işləyən işçilərin 2025-ci ilin sentyabrından sonra üç aylıq əməkhaqqı ala bilməməsi kimi şikayətlər də qeyd olunur — bu iddialar, hesabata görə, müstəqil araşdırma ilə təsdiqlənməyib.[40]

Xarici podratçı iddiaları: “Arenol Group”. Türkiyəli tikinti şirkəti “Arenol Group”un direktoru Tolqa Şahin Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğana ünvanladığı, sosial şəbəkələrdə geniş yayılan video müraciətdə şirkətin Şuşa, Laçın və Kəlbəcərdə tamamladığı 44 layihəyə (məktəblər, fabriklər, mehmanxanalar, hərbiçilər üçün yataqxanalar) görə ödəniş almadığını, Azərbaycandakı əmlaklarının müsadirə edildiyini və haqqını tələb etdikdən sonra təhdidlərə məruz qaldığını iddia edir; bu iddialara görə rəhbərin evində saxta polis əməkdaşları tərəfindən axtarış təşkil edilib. Şahin Prezident ailəsini adı ilə əhatə edərək iddia edir ki, “bütün fabrik və alacaqlarımıza Leyla Əliyevanın adı istifadə olunaraq əl qoyulub”, həmçinin Türkiyənin Bakıdakı səfirinin ona məsələni ictimai müzakirəyə çıxarmamağı tövsiyə etdiyini bildirir. Müşahidəçilərin sözlərinə görə, ödəniş ala bilməyən təkcə xarici deyil, yerli şirkət və işçilərdir də; bəzi hallarda mənimsənilən vəsaitin ayrılması

məbləğin 90%-nə çatdığı iddia olunur. Bu iddialar müstəqil araşdırma ilə təsdiqlənməyib və heç bir Azərbaycan dövlət qurumu ictimai cavab verməyib.[41]

7. Sintez: Elan ilə İcra Arasındakı Boşluğun Təhlili

Rəsmi hesabat və müstəqil araşdırmaların hesabatı bir-birinə ciddi mənada zidd deyil — hər ikisi eyni fiziki faktları (yollar, hava limanları, su elektrik stansiyaları, yaşayış blokları) fərqli nöqteyi-nəzərdən təsvir edir. Gərginlik hər bir nərativin nəyi kənarda qoyduğundadır.

Dövlətin hesabatı miqyası, ambisiyanı və hüquqi tamlığı vurğulayır: beş prioritetli milli strategiya, xüsusi dövlət proqramı, vergi və kredit güzəştlərinin sıx paketi və institusional gücün sübutu kimi təqdim edilən başlıca xərclənmə rəqəmləri. Bu nərativ — araşdırılan materiallar çərçivəsində — Hesablama Palatasının öz icra çatışmazlığına dair tapıntılarına, 3-cü bölmədə göstərilən demoqrafik uyğunsuzluqlara, yaxud siyasi əlaqəli şirkətlərlə bağlı konkret satınalma modellərinə toxunmur.

Müstəqil araşdırmaların hesabatı isə tikintinin real miqyasda getdiyini şübhə altına almır; lakin bu tikintinin səmərəli, rəqabətli əsasda satınalınan və xidmət göstərməli olduğu insanlara etibarlı nəticələr verdiyi iddiasını mürəkkəbləşdirir. Proqramın birinci mərhələsi üçün elan olunan ~78–79% maliyyə icra faizi ilə auditin bəzi prioritet alt-layihələr üzrə cəmi 2,3% icra tapması arasındakı boşluq, eləcə də eyni ~78,4% maliyyə icrası ilə ~26,6% faktiki məskunlaşma tempi arasındakı fərq təfsir məsələsi deyil — bu, vəsaitin bölüşdürmədən nəticəyə keçidindəki real qeyri-bərabərliyə işarə edir.

Köçkünlərin özü üçün bu boşluğun praktiki qiyməti birbaşadır: Xocalı və ya Cəbrayıl da su basqını və işləməyən santexnika ilə yaşayan ailə, Hesablama Palatasının makro səviyyədə sənədləşdirdiyi satınalma və nəzarət çatışmazlıqlarının canlı nəticəsidir. Dövlətin öz audit institutunun şişirdilmiş müqavilələr, icra edilməmiş, lakin ödənişi tələb olunan işlər və siyasi əlaqəli şirkətlərə rəqabətsiz tender təqdimi üzərindəki təkrarlanan vurğusu, bu fərdi şikayətlərin təcrid olunmuş hallar deyil, miqyası — on illiklik bir dövrdə onlarla milyard manat — müstəqil nəzarəti xüsusilə vacib, araşdırılan mənbələrə görə isə xüsusilə zəif edən bərpa səyinin sistemli hesabatlılıq çatışmazlığının simptomları olduğunu göstərir.

8. Nəticə və Təvsiyələr

Bu hesabatın əsas tapıntısı ondan ibarətdir ki, Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun bərpa prosesinin **maliyyə miqyası** ilə onun **ölçülə bilən nəticələri** arasında sistemli qeyri-mütənasiblik mövcuddur. Bu qeyri-mütənasiblik üç səviyyədə özünü göstərir: makro-maliyyə səviyyəsində (Hesablama Palatasının audit tapıntıları), institusional səviyyədə (satınalma və maraqlar toqquşması modelləri) və mikro-səviyyədə (fərdi köçkünlərin yaşayış şəraiti şikayətləri). Bu üç səviyyənin bir-birini qarşılıqlı təsdiqləməsi — yəni fərdi şikayətlərin təsadüfi deyil, sistemli audit tapıntıları ilə üst-üstə düşməsi — tapıntıların etibarlılığını artırır.

Bu təhlil əsasında aşağıdakı istiqamətlər üzrə addımlar məqsədəuyğun görünür:

1. **Hesabatlılıq standartlarının unifikasiyası** — bərpa xərclərinin manat və dollar ifadəsində paralel, bir-birinə bağlı olmayan formada elan edilməsi təcrübəsindən imtina edilməsi və vahid, müqayisə oluna bilən hesabat formatının tətbiqi;
2. **Demoqrafik göstəricilərin standartlaşdırılması** — əhali və yaşayış məntəqəsi sayı ilə bağlı fərqli dövlət qurumlarının fərqli rəqəmlər elan etməsi təcrübəsinin aradan qaldırılması və vahid, ictimaiyyətə açıq məlumat bazasının yaradılması;
3. **Satınalma rəqabətinin genişləndirilməsi** — bir mənbədən satınalma metodunun tətbiq dairəsinin daraldılması və dövlət qulluqçularının qohumluq əlaqəli şirkətlərlə müqavilə bağlamasının qarşısını alan mövcud qanunvericiliyin fəal tətbiqi;
4. **Keyfiyyət nəzarət və şikayət mexanizmlərinin gücləndirilməsi** — köçkünlərin tikinti keyfiyyəti ilə bağlı müraciətlərinə baxılması üçün müstəqil, izlənilə bilən prosedurun yaradılması;
5. **Müstəqil monitorinqin institusionalaşdırılması** — Hesablama Palatasının tapıntılarının ictimaiyyətə vaxtında və tam açıqlanması, həmçinin akademik və media qurumlarının bu prosesə nəzarət imkanlarının genişləndirilməsi.

Belə addımlar, bərpa prosesinin həcmi azaltmadan, onun nəticələrinin ölçülə bilənliyini və ictimai etimadını artırmaqla bilərə.

Qeyd: *Bu hesabat Azərbaycanın Milli Prioritetlərinə və “Böyük Qayıdış” Dövlət Proqramına dair rəsmi siyasət sənədlərini, dövlət statistika və audit institutlarının məlumatlarını, beynəlxalq donor layihələrinə dair rəsmi bəyanatları və 2025-ci il dekabr — 2026-cı il iyun ayları arasında AzərbaycanNow tərəfindən dərc edilmiş müstəqil araşdırmaları sintez edir. Adı çəkilən şəxslərə aid iddialar müəyyənləşdirilmiş fakt kimi deyil, iddia kimi təqdim olunur və bu hesabat çərçivəsində müstəqil şəkildə təsdiqlənməyib.*

İstinadlar

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 2 fevral tarixli Sərəncamı, “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər.”
2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2022-ci il 16 noyabr tarixli 3587 nömrəli Sərəncamı; bax həmçinin: <https://e-qanun.az/framework/52757>
3. Dövlət Proqramının maliyyələşmə mənbələri:
https://arxkom.gov.az/storage/uploads/daop/67_president_file_az_6375ee7b65eb0.pdf
4. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 4 fevral tarixli Fərmanı, “Azərbaycan Respublikası Prezidentinin xüsusi nümayəndəlikləri haqqında Əsasnamə”; Prezidentin 2021-ci il 4 yanvar tarixli Fərmanı, “Qarabağ Dırçəliş Fondu”nun yaradılması haqqında.
5. Maliyyə Nazirliyi, 2025-ci ilin dövlət və icmal büdcələrinin icrasına dair operativ hesabat.
6. <https://vergiler.az/news/economy/35223.html>
7. <https://ednews.net/en/total-funds-allocated-for-reconstruction-of-garabagh-will-exceed-9-billion-dollars/> — Trend agentliyinin istinadı ilə, iqtisadiyyat naziri Mikayıl Cabbarovun SPECA İdarəetmə Şurasının 18-ci iclasındakı çıxışı.
8. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 10 dekabr tarixli Sərəncamı, “İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında”; <https://e-qanun.az/framework/48628>
9. “Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsində dəyişiklik edilməsi haqqında” 2022-ci il 9 dekabr tarixli Qanun; “Sosial sığorta haqqında” Qanuna 2022-ci il 27 dekabr tarixli dəyişikliklər.
10. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2023-cü il 9 yanvar tarixli Fərmanı.
11. Prezidentin 2021-ci il 28 may tarixli Fərmanı (Ağdam Sənaye Parkı); Prezidentin 2021-ci il 4 oktyabr tarixli Fərmanı (Araz Vadisi İqtisadi Zonası).

12. Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi, rəsmi məlumat; AZƏRTAC, infrastruktur bölməsi.
13. <https://president.az/az/articles/view/60907>
14. <https://president.az/az/articles/view/68187>
15. <https://president.az/az/articles/view/65310>
16. <https://president.az/az/articles/view/69308>
17. <https://president.az/az/articles/view/70284>
18. <https://apa.az/infrastruktur/cebrayilin-soltanli-kendinin-temeli-qoyulub-merasimde-macaristan-xin-rehberi-istirak-edib-foto-video-yenilenib-797109>;
<https://fed.az/az/qarabag/macaristan-cebrayilin-soltanli-kendinin-berpasina-30-milyon-dollar-ayiracaq-255191>; <https://report.az/infrastruktur/kesz-soltanli-kendinde-tikilecek-mekteb-macaristandan-hedyyedir>
19. <https://bizim.media/az/siyaset/625230/prezidentler-agdamin-bas-qervend-kendinde-mekteb-binasinin-temelini-qoydular-foto-vdeo/>
20. <https://toplummedia.tv/sosial/pisgaldan-azad-edilmis-erazilere-elave-420-min-nefer-ehali-haradan-koumlccedilecekp>
21. <https://www.stat.gov.az/source/demoqraphy/>
22. <https://toplummedia.tv/sosial/pisgaldan-azad-edilmis-erazilere-elave-420-min-nefer-ehali-haradan-koumlccedilecekp>
23. https://azertag.az/xeber/azerbaycan_ehalisinin_sayi_achiqlanib-4329393
24. <https://azerbaijan.az/information/911>
25. Hesablama Palatası — Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi qarşısında hesabat verən ali dövlət audit orqanı.
26. AzərbaycanNow, “Azad edilmiş ərazilərdə debitor borc 517 milyon manata çatıb,” 18 iyun 2026, Hesablama Palatasının 2025-ci il dövlət büdcəsinin icrasına dair rəyinə istinadən. <https://azerbaijannow.org/az/news/accounts-territories-exceed>
27. AzərbaycanNow, “Şuşa Mərkəzi Xəstəxanasının tikintisində 11 milyon manatdan çox pozuntu aşkarlanıb,” 29 may 2026. <https://azerbaijannow.org/az/news/million-manats-irregularities>

28. AzərbaycanNow, "Azərenerjinin Qarabağda və Şərqi Zəngəzurda tikdiyi SES-lərdə nöqsanlar aşkarlanıb," 22 aprel 2026.
<https://azerbaijannow.org/az/news/irregularities-hydropower-plants>
29. AzərbaycanNow, "Şumlanmayan sahələrə subsidiya verilib," 22 aprel 2026.
<https://azerbaijannow.org/az/news/subsidies-unplowed-fields>
30. AzərbaycanNow, "Deputatın oğlu Qarabağda mütəmadi olaraq tenderlər qazanır," 18 may 2026; "Deputat oğlunun şirkəti Qarabağda 29 milyon manatlıq tender qazandı," 22 aprel 2026.
31. AzərbaycanNow, "Qarabağda 41 milyonluq tender məmurla əlaqəli şirkətə verilib," 15 may 2026. <https://azerbaijannow.org/az/news/government-tender-karabakh>
32. AzərbaycanNow, "Emin Ağalarovla əlaqəli şirkət Qarabağda yeni tenderin qalibi olub," 29 aprel 2026. <https://azerbaijannow.org/az/news/emil-agalarov-tender>
33. AzərbaycanNow, "İlham Əliyevin ailəsinə bağlı şirkət Qarabağda 'İmarət' stadionunun tikintisini həyata keçirəcək," 15 yanvar 2026.
<https://azerbaijannow.org/az/news/aliyev-imar-at-stadium>
34. AzərbaycanNow, "İlham Əliyev Ağdamda ailəsinə bağlı şirkətə məxsus ikinci hotelin açılışında iştirak edib," 27 dekabr 2025.
<https://azerbaijannow.org/az/news/aliyev-family-hotel>
35. AzərbaycanNow, "DTX sədrinin ailəsi ilə əlaqəli şirkət 16 milyon manatlıq dövlət tenderləri qazanıb," 24 fevral 2026. <https://azerbaijannow.org/az/news/security-firm-dtx>
36. AzərbaycanNow, "Laçın rayonunda bir mənbədən 72 min manata piano alınıb."
<https://azerbaijannow.org/az/news/piano-72000-manats>
37. AzərbaycanNow, "Xocalıda məskunlaşmış sakin evinin keyfiyyəti ilə bağlı narazılığını bildirir," 29 iyun 2026. <https://azerbaijannow.org/az/news/resident-khojaly-home>
38. AzərbaycanNow, "Qarabağda məskunlaşan sakin ona verilən evin keyfiyyətindən narazıdır," 10 aprel 2026. <https://azerbaijannow.org/az/news/karabakh-house-quality>

39. AzərbaycanNow, "Qarabağa qayıdan sakinlər keyfiyyətsiz mənzillərdən şikayət edir," 25 mart 2026. <https://azerbaijannow.org/az/news/karabakh-housing-quality>
40. AzərbaycanNow, "Qarabağda bərpa, tikinti və məskunlaşma prosesləri ilə bağlı narazılıqlar artır," 21 yanvar 2026.
<https://azerbaijannow.org/az/news/dissatisfaction-grows-karabakh>
41. AzərbaycanNow, "Türk Şirkəti Qarabağda Görülən İşlərə Görə Ödənişlərin Mənimləndiyini Bildirir," 11 dekabr 2025.
<https://azerbaijannow.org/az/news/turkish-comp-funds>